

О. І. Фітельвикладач кафедри менеджменту та соціальних наук
Львівського інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Розглянуто підходи у трактуванні соціального підприємництва, виявлено його базові ознаки та відмінності у порівнянні з іншими формами господарської діяльності. Обґрунтовано важливість та актуальність започаткування соціальних підприємств для територіальних громад в умовах децентралізації. Визначено основні бар'єри і проблеми розвитку соціального підприємства в Україні та запропоновано напрями їх усунення.

Ключові слова: територіальна громада, спроможність, соціальне підприємство.

Fitel O. THE SOCIAL ENTERPRISE ROLE IN PROVIDING ABILITY TERRITORIAL COMMUNITIES

The approaches in the definition of social entrepreneurship are considered. Its basic characteristics and differences in comparison with other forms of economic activity are revealed. The importance and urgency of launching social enterprises to local communities in terms of decentralization are proved. The main barriers and problems of social enterprise in Ukraine are determined and directions for their removal are offered.

Keywords: local community, power, social enterprise.

JEL Classification: R 580

У наш час в Україні відбувається переосмислення значення територіальної громади в регіональних, державних і глобальних соціально-економічних процесах. З 2015 року триває поетапна реалізація адміністративно-територіальної реформи, яка супроводжується перерозподілом повноважень між державною владою і місцевим самоврядуванням, а також розмежуванням повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів. За умов децентралізації одночасно зі зростанням владних повноважень муніципалітетів збільшується сфера їх відповідальності щодо підвищення рівня життя населення. Територіальна громада, за умови успішного перебігу реформи, із переважно пасивного учасника соціально-економічного процесів, задоволення чийх інтересів і потреб здійснювалося за принципом «згори – донизу», має стати базовим рушієм прогресу відповідної території. Серед завдань адміністративно-територіальної реформи є формування спроможних територіальних громад, тобто таких, що здатні забезпечувати належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, стану житлово-комунального господарства, соціального захисту тощо, а також планувати і реалізовувати в перспективі програми власного розвитку шляхом ефективного використання наявних природних та людських ресурсів, інвестиційного та інфраструктурного забезпечення.

На державному рівні забезпечуються зовнішні чинники функціонування територіальних громад. Зокрема, частково здійснено зміни податкової системи, міжбюджетних взаємин, виборчого законодавства та інших важливих аспектів, які формують належні правові та економічні передумови функціонування громад. Проте кожна громада унікальна у своїх географічно-просторових, соціально-демографічних,

природних і ресурсних характеристиках, тому саме діяльність органів місцевого самоврядування значною мірою визначатиме темпи економічного зростання даної місцевості та рівень добробуту її населення.

На думку автора, спроможність громади визначається двома взаємозалежними внутрішніми чинниками – якістю і змістом управлінських процесів та наявними в розпорядженні ресурсами. Спроможна громада – це базова одиниця територіально-адміністративного устрою з прозорим і належним урядуванням, яка планує власний розвиток, ставить і досягає стратегічні цілі. Позаяк на територіальну громаду покладаються функції надання хоча б мінімального пакета соціальних та публічних послуг, економічною основою для їх виконання має стати накопичення та перерозподіл коштів усередині громади за пріоритетними напрямками функціонування та розвитку. В умовах економіки, що розвивається, а також з урахуванням соціального напруження, спричиненого російсько-українським військовим конфліктом, перед територіальними громадами стоять виклики не лише оптимального використання наявних ресурсів, а й генерування нових. Органи місцевої влади, громада і підприємницьке середовище вимушені шукати нові форми взаємодії для подальшого забезпечення соціальних стандартів та розвитку локальних спільнот. Досвід зарубіжних країн і вже наявні успішні вітчизняні практики спонукають розглянути такий вид соціально-економічної активності, як соціальне підприємництво, у контексті забезпечення фінансової спроможності територіальних громад, а також у площинні розв'язання актуальних соціальних проблем.

Дослідженню феномену соціального підприємництва присвячено праці американця канадського походження Девіда Борнштейна (David Bornstein). У сво-

їх роботах він вивчає досвід успішних інноваційних підприємницьких ініціатив, які сприяють суспільним перетворенням у різних куточках світу та мають чітку прив'язку до розв'язання соціально-економічних проблем локальних спільнот. Незалежно від того, з якими труднощами стикаються мешканці територій, розкиданих світом (безробіттям, промисловим забрудненням, експлуатацією дитячої праці, бідністю чи дискримінацією), кожен окремих епізод слугує прикладом успішного поєднання людського капіталу, креативного управління і сучасних комунікаційних мереж. ТанDEM професорів Нью-Йоркського університету Джилл Кікал і Томаса Лайонса структурував світовий досвід у сфері соціального підприємництва, вивчаючи місію та можливі варіанти структури соціально орієнтованої компанії, інноваційні методи управління та взаємодії з групами зацікавлених сторін. Їхні праці лягли в основу навчальних програм міжнародних бізнес-шкіл для підприємців та управлінців.

Ще один яскравий адепт ідеї соціального підприємництва – доктор Лорен Спіт. Маючи визначний досвід у розробленні, реалізації та дослідженні соціально вагомих проєктів, Спіт пропонує власну модель управління соціальним підприємством, яка базується на поєднанні різноманітних аспектів бізнесу, підприємницьких інновацій, включаючи профорієнтацію, планування, тренінг і практику управління з конкретним покроковим планом дій із втілення трансформаційних змін.

Вітчизняний дискурс щодо соціального підприємництва лише набирає оберти, проте й українські дослідники внесли свою лепту в його розвиток. І. Березняк структурувала цінний для України зарубіжний досвід і проаналізувала актуальний стан вітчизняного соціального підприємництва. А. Свинчук розглядає соціальне підприємництво як особливу форму організації господарської діяльності, досліджуючи його теоретичні засади і передумови становлення. Н. Ільченко розглядає соціальне підприємництво як інструмент економічного та соціального розвитку територіальної громади, виокремлюючи, залежно від спрямованості та змісту діяльності, типові його моделі.

Паралельно на вітчизняних теренах відбувається імплементація соціального підприємництва під егідою міжнародних фондів та організацій. Так, у співпраці з Британською радою (British Council) Фріром Спреклі розроблено курс планування соціального підприємництва, який охоплює історію розвитку, принципи взаємодії основних груп зацікавлених сторін, маркетинг, фінанси, організаційну структуру, звітність та аудит, правові аспекти цього явища.

Можлива роль соціального підприємництва у забезпеченні спроможності самоврядних територіальних громад потребує більш детального вивчення, адже, на думку автора, у ньому міститься значний потенціал для розв'язання соціальних та економічних проблем локальних спільнот. За результатами дослідження проблематики соціального підприємництва зарубіжними і вітчизняними експертами створено значний пласт теоретичних і прикладних студій, який стане цінним підґрунтям для проєкції інституту соці-

ального підприємництва на базовий рівень соціально-економічних процесів.

У цій статті автор ставить за мету дослідити потенційну роль соціального підприємництва у забезпеченні спроможності територіальних громад із позиції розв'язання нагальних соціальних проблем і генерування фінансових ресурсів.

Соціальне підприємництво в Україні залишається непопулярною формою господарської діяльності, проте саме в ньому економісти вбачають значний потенціал розв'язання актуальних суспільних проблем і забезпечення зростання якості життя [1]. На відміну від традиційного підприємництва, яке концентрується на генеруванні фінансового прибутку, метою соціального підприємництва є формування і збільшення соціального капіталу. Переважно соціальні підприємства функціонують у царині освіти, екології, прав людини, боротьби з бідністю та охорони здоров'я, то ж їхній розвиток і поширення є одним із шляхів виконання соціальних стандартів. Аналогічна місія покладається на органи місцевого самоврядування, що дозволяє розглядати активізацію соціального підприємництва важливим елементом політики самоврядування.

Сьогодні констатуємо загострення соціального напруження в суспільстві під впливом таких несприятливих чинників, як високий рівень безробіття, зокрема і серед молоді, низький рівень доходів населення, нерівномірною економічною активністю регіонів, поява нових соціально вразливих груп унаслідок російсько-українського конфлікту, еміграція значної частини активного працездатного населення. Зняття цього напруження неможливе лише традиційними загальнодержавними програмами, а на місцях поки що не володіють достатніми для цього ресурсами.

Соціальне підприємництво для багатьох країн світу виявилось ефективним інструментом розв'язання актуальних соціально-економічних проблем на локальному рівні, тобто в межах певної територіальної спільноти людей. У таких країнах, як Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Бельгія, Франція, соціальні підприємства виокремлені законодавчо і мають форму кооперативів, для яких характерними ознаками є демократична форма правління та обов'язковий розподіл акцій компанії між її засновниками, волонтерами і бенефіціарами. Натомість у США під соціальним підприємництвом здебільшого розуміють прибуткову діяльність громадських організацій [2].

У закордонній практиці існують різні моделі функціонування соціальних підприємств, які залежать від спрямованості та сфери діяльності організації, рівня зарегульованості з боку держави та форми управління і власності, проте спільними залишаються такі ознаки, як інноваційність, соціальний вплив, самоокупність і підприємницький підхід [3].

Щодо шляхів реалізації своєї місії соціальні підприємства переважно поділяють на три основні категорії:

- орієнтовані на акумулювання коштів для розв'язання актуальних соціальних проблем, тобто метою підприємства є фінансування соціальних програм з отриманого прибутку;

- орієнтовані на розв'язання актуальних соціальних проблем безпосередньо шляхом реалізації статутної діяльності, тобто здійснюючи свою діяльність, підприємство вже розв'язує проблеми через працевлаштування вразливих груп населення, вирішення екологічних завдань, підвищуючи освітній і кваліфікаційний рівень населення тощо;
- мішані, або гібридні, які поєднують характеристики двох попередніх типів соціального підприємства.

Щодо змісту економічної діяльності соціальні підприємства можуть бути утворенні:

- для надання соціальних послуг;
- сільськогосподарської діяльності;
- виробництва і продажу продуктів харчування;
- ремеслярства;
- допомоги в хатньому господарстві тощо [2].

Ініціатива створення соціального підприємства може належати як органам самоврядування, так і

представникам громади в особі громадських організацій чи неформалізованій групі активістів, традиційні бізнес-структури через соціальне підприємництво можуть реалізовувати програми соціальної відповідальності, також провайдером можуть виступити зовнішні організації, проте його успіх залежать від взаємодії трьох основних груп внутрішніх зацікавлених сторін: громади, органів самоврядування і місцевого бізнесу.

У той час, коли зусилля центральної влади та бізнесу переважно спрямовані в ті сфери та галузі, де першочерговим критерієм є обсяги майбутніх прибутків, тобто масштабність і висока маржинальність, вільною залишається ніша малого та середнього бізнесу, розвиток якого на соціально орієнтованій основі спроможний вирішити низку важливих питань в економіці та суспільстві. Проаналізувавши досвід успішних українських соціальних підприємницьких ініціатив (табл.), бачимо, що поле діяльності як щодо економічного змісту, так і за сферою соціального спрямування тут надзвичайно широке.

Таблиця

Приклади українських соціальних підприємств

Соціальне підприємство	Зміст діяльності	Соціальний ефект
Соціальна пекарня «Горіховий дім», Львів	Виготовлення і продаж печива. Прибуток спрямовується на підтримку Центру для жінок у кризових ситуаціях. Також жінки можуть тут працювати, отримуючи досвід і засоби існування	реабілітація та інтеграція соціально вразливих груп (жінок у складних життєвих обставинах)
Турклуб «Манівці», Львів	Організація і проведення туристичних заходів: сплави, походи, свята, табори, фестивалі. Здійснюючи частину діяльності на комерційній основі, організація фінансує власні безоплатні заходи	- промоція туризму і здорового способу життя; - інтеграція соціально вразливих груп (молодь із малозабезпечених родин)
Громадський ресторан «Urban Space 100», Івано-Франківськ	Заклад заснований сотнею інвесторів, які вклали кожен по 1 000 дол. США. Прибуток скеровується виключно на реалізацію міських проектів Івано-Франківська	- формування соціального капіталу (ресторан став середовищем спілкування креативного прошарку); - підтримка міських проектів розвитку
Селинська сироварня, Нижнє селище, Закарпатська область	Агропідприємство виготовляє сири твердих сортів за швейцарською технологією	- створення робочих місць, сплата податків - розвиток і підтримка соціальної інфраструктури

Примітка. Сформовано автором за відкритими джерелами інформації.

Ураховуючи особливості такої форми господарської діяльності, як соціальне підприємництво, на думку автора, для територіальної громади відкривається перспектива таких переваг:

- часткового чи повного розв'язання проблеми інтеграції соціально вразливих груп населення через подолання соціальної ізоляції шляхом створення робочих місць для людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, тимчасово переміщених осіб, малозабезпечених, пенсіонерів, безробітних молодих фахівців, представників інших груп ризику;
- реформування державних соціальних послуг чи надання інших видів сервісу, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу через незначну прибутковість, проте є затребуваними суспільством;
- зниження навантаження на місцеві бюджети в розв'язанні суспільних проблем, забезпечення його наповнення шляхом сплати місцевих податків і зборів соціальними підприємствами або його участь як альтернативного джерела фінан-

сування окремих програм розвитку для даної територіальної громади;

- поява кадрового, організаційного, інтелектуального, фінансового, інноваційного і підприємницького підґрунтя для формування соціального капіталу в межах даної територіальної громади та інших соціально-економічних просторових категорій, елементом яких вона виступає.

Як бачимо, соціальне підприємництво для сучасної України може виявитися ефективним інструментом забезпечення спроможності територіальних громад, проте підприємці, громадські активісти та органи самоврядування суттєво обмежені в його використанні.

Першою помітною перешкодою щодо розвитку соціального підприємництва на вітчизняних теренах є відсутність належного інституційно-правового забезпечення, яке б чітко визначало і регламентувало діяльність соціальних підприємств та підприємців. Окремі положення, які опосередковано стосуються соціального підприємництва, трапляються в законах про підприємницьку діяльність і про громадські організації, проте спроби розгляду та ухвалення закону про со-

ціальне підприємство поки що зазнали невдачі. У теперішніх умовах соціальним вважається те підприємство, яке здійснює комерційну діяльність, проте також має чітко прописану у засновницьких документах соціальну мету, а механізм розподілу прибутку передбачає постійне спрямування певного відсотка коштів на її реалізацію.

Плутанина з поняттями і відсутність чіткої правової бази утруднює підтримку соціального підприємства з боку міжнародних спеціалізованих фондів, банківських установ чи потенційних інвесторів, які у світовій практиці ефективно співпрацюють у сфері інвестиційного та кредитного фінансування підприємницьких соціальних ініціатив. Відсутність закріпленого правового статусу унеможливує також диверсифікацію фіскальної політики, яка б забезпечила привабливіші передумови для започаткування і здійснення соціально орієнтованої підприємницької діяльності. Станом на зараз маємо кілька призупинених і ще діючих проєктів активізації розвитку соціального підприємства в Україні, проте поки що рано говорити про масштабність цього явища, а головне – вимірність результатів.

Брак вітчизняного досвіду у створенні успішних самоокупних соціальних проєктів, відмінність соціального підприємства від традиційної комерційної діяльності чи діяльності громадських організацій, відсутність критичної кількості активних і компетентних представників громади, готових до організації та управління, можна визначити як складові другої перешкоди – кадрово-організаційної. Варто зазначити,

що для її мінімізації та подолання вже здійснюються просвітницькі, інформаційні та навчальні заходи, проте належного імпульсу розвитку соціального підприємства все ще не отримав.

В умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи пропонуємо розглядати соціальне підприємство одним з інструментів забезпечення зростання спроможності територіальних громад як базових самоврядних одиниць соціально-економічних процесів. Під спроможністю, перш за все, маємо на увазі здатність функціонувати і забезпечувати членам територіальної громади належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, стану житлово-комунального господарства, соціального захисту тощо, а також планувати і реалізовувати в перспективі програми власного розвитку шляхом ефективного використання наявних природних та людських ресурсів, інвестиційного та інфраструктурного забезпечення.

Отже, соціальне підприємство, як бізнес із соціальною місією, за певних умов може виступати ефективним інструментом забезпечення спроможності територіальних громад, позаяк поле його поширення – найважливіші сегменти соціальної сфери: освіта, культура, екологія, охорона здоров'я, правовий і соціальний захист тощо. Також перспективною є роль соціального підприємства у фінансовому забезпеченні життєздатності локальних спільнот. Необхідна умова для появи, розвитку і впровадження підприємницьких ініціатив соціального змісту – подолання наявних інституційно-правових та кадрово-організаційних бар'єрів.

Список використаних джерел

1. Ільченко Н. В. Соціальне підприємство як інструмент економічного та соціального розвитку територіальної громади / Н. В. Ільченко // Економіка та держава. – 2010. – № 12. – С. 127–130.
2. Березяк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємства [Електронний ресурс] / І. І. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – № 25. – С. 31–36. – (Серія : Економіка). – Режим доступу : <http://eprints.ua.edu.ua/2998>.
3. Свинчук А. А. Соціальне підприємство як особлива форма організації господарської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4821/1/Svynchuk.pdf>.

References

1. P'chenko N. V. (2010). Sotsial'ne pidpryyemstvo yak instrument ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku teritorial'noyi hromady [Social enterprise as a tool for local communities economic and social development]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Berezyak I. I. (2014). Zarubizhnyi dosvid ta vitchiznyani realiyi stanovlennya sotsial'nohopidpryyemnytstva [Foreign experience and domestic realities of social enterprise strat]. Ostrog : NUOA. Retrieved from : <http://eprints.ua.edu.ua/2998> [in Ukrainian].
3. Svynchuk A. A. (2012) Sotsial'ne pidpryyemstvo yak osoblyva forma orhanyzatsyyi hospodars'koyi diyal'nosti. [Social enterprises as a special form of organization of economic activity]. Retrieved from : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4821/1/Svynchuk.pdf> [in Ukrainian].